

Gerİ Dönüş Göçünde İstihdam Faktörünün İncelenmesi: İspanya Örneği

Halime Cete¹

Özet

Uluslararası göç, emek/işgücü piyasasını şekillendiren ana unsurlardandır. Geri dönüş göçü ise uluslararası göçün doğal bir sonucudur. Geri dönüş görece göç literatüründe daha az ilgi çeken bir konu olsa da son yıllarda bu alanda çalışmaların artmaktadır. Geri dönüş çalışmalarında genel olarak ekonomik temelli nedenler vurgulanmaktadır. Bu çalışmanın amacı, ekonomik temelli göç kuramları bağlamında geri dönüş ve istihdam ilişkisini İspanya'daki göçmenlere yönelik geri dönüş programları üzerinden ortaya koymaktır. Bu amaca ulaşmak için nitel araştırma tekniklerinden doküman analizi tercih edilmiştir. Çalışmada geri dönüş operasyonlarına en sık katılan Avrupa Birliği üye ülkelerinden İspanya ele alınmıştır. İspanya yakın geçmişte çeşitli geri dönüş programlarını uygulamış olması sebebiyle de çalışma önemlidir. Çalışma sonucunda; çalışma kapsamında ele alınan göç kuramlarının İspanya özelindeki geri dönüş programlarını açıklamadığı, söz konusu geri dönüş programlarının göçmenlerin kırılğan/dezavantajlı durumlarını görmezden geldiği ve geri dönüş programları kapsamındaki finansal desteklerin yanında yeniden entegrasyonu kapsayan modellerin geliştirilmesi gerektiği desteklenmiştir.

1. GİRİŞ

Göç insanın ve toplumun varoluşunu çok boyutlu olarak etkileyen ve girift dinamikler geliştiren bir süreçtir (Castles ve Miller, 2008: 30). Bu sebeple göçün karmaşık yapısını anlayabilmek maksadıyla çeşitli göç kuramları geliştirilerek göç süreçleri açıklanmaya çalışılmaktadır. Söz konusu göç kuramları, ele alınacak göçün türüne ve özelliklerine göre sınıflandırmaktadır. Genellikle; ekonomik temelli göç kuramları, tarihsel-yapısalcı göç kuramları ve sosyokültürel göç kuramları olarak sınıflandırılmaktadır (Apak ve

1 Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, halimecete@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4285-0877

Cete, 2023: 38). Her ne kadar Bovenkerk (1974)'e göre geri dönüş göçü göçmenin bulunduğu ülkedeki iktisadi durgunluk ile ilişki olarak ifade edilebilir; geri dönüşte iktisadi sebeplerden ziyade güçlü sosyal ağlar ve vatan özlemi, ayrımcılığın gibi ekonomik olmayan sebepler söz konusudur. Bu çalışmada geri dönüş ve istihdam ilişkisi ele alınacak olup bu doğrultuda ekonomi temelli göç kuramlarıyla ilişkiler ortaya konulmaya çalışılacaktır. Genellikle göç edilen ülkenin ekonomik durumunun geri dönülecek ülkeye kıyasla iktisadi düzeyinin daha gelişkin olduğu bilinir. Frontex kapsamında geri dönüş operasyonlarına en sık katılan Avrupa Birliği (AB) üye ülkeler; Almanya, İtalya, İspanya, Fransa, Avusturya ve İsveç'tir (Council of the European Union, 2019: 6). Bu çalışmada söz konusu ülkelere İspanya'da geri dönüş programları ele alınacaktır. Bu çalışmanın amacı, ekonomi temelli göç kuramları bağlamında geri dönüş ve istihdam ilişkisini İspanya'daki göçmenlere yönelik geri dönüş programları üzerinden ortaya koymaktır. Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi ile gerçekleştirilmiştir.

2. GERİ DÖNÜŞ VE İSTİHDAM İLİŞKİSİ

Son yıllarda çeşitli sebeplere bağlı olarak uluslararası göçün arttığı bilinmektedir. Ancak dünyanın birçok bölgesinde yasal uluslararası göçe dair güvenilir istatistiksel verilerin mevcut olmaması ve yasadışı göçün artışının bilinmesi uluslararası göçün artışını savunan görüşü reddetmektedir. İnsanların büyük bir kısmının doğdukları ülkelerde ikamet ettikleri bilinse de istisnai olarak ifade edilen (gönüllü göç veya sınır dışı edilme) durumlara bağlı biçimde uluslararası nüfus hareketliliği yaşanmaktadır. Bu doğrultuda uluslararası göç için dünyanın farklı bölgelerinde siyaseti ve toplumları yeniden şekillendiren etkiye sahiptir denilebilir. Uluslararası göçü bireylerin daha iyi bir yaşam sürmek için bulundukları yerden farklı bir yere göç etmesi, menşe ülkesiyle bağlarını koparması ve göç ettiği ülkeye entegre olması gibi basit bireysel bir eylem olarak görmek yüzeysel bir bakış açısı olarak değerlendirilebilir. En temelde göç, göç edeni ve çevresini, sonraki kuşaklarını etkileyen çok yönlü uzun bir süreçtir (Castles ve Miller, 2008: 11-29). Zaman içindeki dönüşümler ışığında uluslararası göç, ekonomik gelişmeler, sanayileşme ve teknolojik gelişmelerden doğrudan etkilenmiştir. Buna paralel olarak göç, işsizlik, nüfus artışı ve gelir yetersizliklerine bağlı biçimde istihdamla ilişkilendirilmektedir.

Uluslararası göçte sanayi devrimi ile belirgin artışlar yaşanmıştır. Nitekim sanayi devrimiyle birlikte emek gücüne olan ihtiyaç artış göstermiştir. Bu doğrultuda göçü harekete geçiren temel faktörlerden biri istihdam olanakları olmuştur (Kum ve Bozkaya, 2020: 20). İstihdam, formel veya enformel

sektörde, bağımsız olarak/serbest çalışanlar, ücret karşılığı çalışanlar, aile işletmelerinde çalışanlar gibi tüm çalışanlardan oluşan ekonomik faaliyet ve çalışma biçimleridir (Koç ve Şahin, 2020: 1295). Göçmenler bağlamında istihdama bakıldığında dikkat çekici olan kavram kayıt dışı istihdamdır. Kayıt dışı istihdam (Informal employment), ulusal çalışma mevzuatına, gelir vergisine, sosyal koruma veya diğer istihdam güvencelerine tabi olmayan çalışma düzenlemeleridir (ILO, 2023). Başka bir ifadeyle, devlet sistemine ve sosyal güvenlik sistemine dâhil olmamış, takibi yapılamayan istihdam kayıt dışıdır.

Bireyler daha iyi yaşam koşullarına ulaşmak ve refah seviyesini arttırmak için ekonomik temelli olarak göç eder (Sarı, Ay ve Köksal, 2019: 210). Ancak bu yöndeki işgücü/emek göçü menşe ve hedef ülkeler için fayda sağlama potansiyeline sahiptir. Göç birçok ülke tarafından gelişim hedeflerine ulaşmada bir araç olarak görülebilir (ILO, 2021: 16). Göç çalışmalarında ekonomik büyümeyle doğrudan bir ilişkiye sahip olması sebebiyle istihdam önemli bir etken olmuştur (Kara, 2024).

2.1. Geri Dönüş Göçü

Geri dönüş tanımına dair genel bir kabul mevcut olmasa da Göç Terimleri Sözlüğünde “bir kişinin en az bir senesini başka bir ülkede geçirdikten sonra menşe ülkesine veya mutlak ikamet yerine gitmesi” olarak ifade edilmektedir (Perruchoud ve Redpath-Cross, 2013). Gmelch (1980: 137-138), belirli bir amaç uğruna göç eden belirli bir süre sonra geri dönüş gerçekleştiren göçmenleri üç gruba ayırmaktadır. i) Geçici niyetlerle göç edip amaçlarını yerine getirerek geri dönenler, ii) Kalıcı olma niyetiyle göç eden ancak dış faktörler sebebiyle geri dönenler ve iii) Kalıcı olma niyetiyle göç eden ancak vatan özlemi, uyum sağlayamama gibi sebeplerle geri dönenlerdir.

Dünya genelinde geri dönüş göçüne dair bilgi oldukça sınırlıdır. Geri dönüş göçlerinin büyük bir bölümü ekonomik temelli (Constant ve Massey, 2002; Rodríguez ve Egea, 2006) olup geri dönüşün sebepleri; bireysel özellikler (cinsiyet, medeni durum, yaş), ev sahibi ülkede kalış süresi (Waldorf, 1995: 216), dönüş ülkesinin özellikleri, bulunulan ülkede göçmenin asimilasyon düzeyi, sosyal ağlar ve geri dönenlerin etkilerine bağlı olduğu düşünülmektedir.

Kitlesel olarak geri dönüşün nedenleri arasından en önemlilerinden biri hedef ülkenin ekonomisidir. Hedef ülkedeki mevcut ekonomik bunalım geri dönüş göçüne yol açmaktadır (Bovenkerk, 1974: 21). Göçmenlerin varış ülkelerindeki ücret ve refah farklılıklarının ciddi boyuta ulaşması sonucunda yani ekonomik kriz durumlarında geri dönüş olasılıkları yüksek görülmektedir.

Bu durumu fırsata dönüştürmek isteyen bazı ülkeler geri dönüş göçünü kalıcı hale getirebilmek için ekonomik destekler de sağlamıştır (González-Ferrer, Baizán, Beauchemin, Kraus, Schoumaker ve Black, 2014).

Geleneksel manada geri dönüş göçü politika yapıcılar tarafından az ilgi görmesine karşın son yıllarda değişen ekonomik ve jeopolitik durumlara bağlı olarak gerçekleşen insan hareketliliği sonucu akademisyenler ve siyasetler tarafından ilgi çekici bir hal almıştır (Piqueras, 2017). Göç edenlerin menşe ülkelerine veya üçüncü bir ülkeye geri dönüş kararlarını etkileyen iki husus bulunmaktadır. Birincisi, göçmenlerin yatırım, yeniden yapılanma, dayanıklılık için sermaye amacıyla eğitim, beceri kazanma, taşınabilir mallar edinme imkânına sahip olmasıdır. İkincisi göçmenin geri dönmesinin ardında dönülen ülkede çeşitli durumlarda kötüleşmenin var olması halinde sığınılan ülkeye yeniden göç (re-emigration) garantisinin bulunmasıdır (Stepputat, 2004). Benzer biçimde Birleşmiş Milletler tarafından ifade edilen geri dönüşte geri dönenler geçimlerini sağlayabilecek, yaşamlarını idame ettirebilmeleri için politik, ekonomik, hukuki ve sosyal koşulların güvence altına alınmasıyla sürdürülebilir olması beklenmektedir (UNHCR, 2004).

Geri dönen göçmenler, gelişmekte olan veya gelişmemiş ülkelerde iş kurma ve işletme maliyetlerini ve risklerini karşılayacak finansal kaynaklardan yoksundurlar. Göçmenlerin yurtdışında edindikleri iş deneyimi, dil becerileri ve sosyal ağlar kurmaları olasıdır. Ancak iş kurma için yeterli sermayelerinin, finansal kaynaklarının varlığı menşe ülkelerinde üretken olmalarını sağlar (de Hass ve Fokkema, 2011: 776). Bu sebeple geri dönüş programları kapsamında desteklenmeleri geri dönüşü güçlendiricidir.

Destekli gönüllü geri dönüş ve yeniden entegrasyon (AVRR) programları 1979'dan IOM tarafından uygulanmaktadır. AVRR programlarıyla genellikle yasal ve kalıcı profildeki göçmenlerin menşe ülkelerine geri dönüşlerini teşvik eder ve yardımcı olur. Söz konusu göçmenler arasından evine dönmek isteyen veya dönmesi gerekli olan bireyler için araçtır. Öyle ki bu araç göçmeni merkeze alan ve insan hakları temelindedir. Bu programlar geri dönecek olan göçmene lojistik, idari ve mali destek sağlama amaçındadır. Bu destek faaliyetleri; dönüş öncesi danışmanlık, bilet satın alma, seyahat ve yeniden entegrasyon yardımları şeklindedir (IOM, 2023; OECD, 2008). Verimli geri dönüş programları iki ülke paydaşlarının dâhil edilmesi gereklidir. Geri dönüş göçünün birbirine bağlı karmaşık aşamalarının (öncesi-sırası-sonrası) var olması sebebiyle Ancak bu durumda ortak ve koordineli olunması önemlidir. (Piqueras, 2017).

2.2. Ekonomik Temelli Uluslararası Göç Kuramları

Küresel bağlamda uluslararası göç, ülkelerarası temel bir olgu olmuştur. Uluslararası göçte bireyler ihtiyaçlarının karşılanması için tatmin edici bir iş bulma çabası içerisinde (İçduygu, 2006: 8). Bu durumda uluslararası göç ile istihdam arasında paralel bir ilişkinin varlığından bahsedilebilir. Bu doğrultuda göç olgusunu ekonomik nedenlere bağlı biçimde açıklamaya çalışan göç kuramları bulunmaktadır. Söz konusu kuramlar göç ile bağını işgücü, ücretler ve sermaye ilişkisi üzerine kurmaktadır.

Neoklasik ekonomi (NE) kuramı, uluslararası göçü ekonomik bağlamda işgücü göçünü açıklamaya çalışmaktadır. Kurama göre, yüksek ücret ile yetersiz işgücünün ve düşük ücret ile fazla işgücüne sahip ülkeler arasında dengeyi sağlayacak yönde göç yaşanabilir (Morawska, 2007). Neoklasik ekonomi kuramı da kendi içerisinde neoklasik ekonomi mikro kuramı ve neoklasik ekonomi makro kuramı olarak ikiye ayrılmaktadır. Mikro ve makro kuramın temel farklılığı göç hareketlerinin bireye veya birey dışı faktörlere bağlı olmasıyla ilgilidir (Massey, vd., 1993). Neoklasik ekonomi, göçmenlerin kalma veya geri dönme kararını maliyet-fayda ilişkisi olarak görür. NE'ye göre geri dönen göçmenler başarısızdır. Bu başarısızlık genellikle istihdam ve meslekidir. Yani göç edilen ülkede iş bulamama, beklenen kazancı sağlayamama ve bulunduğu yerde yaşamını idame edemem nedenlerine bağlı olarak geri dönüş gerçekleştirmesidir. NE'ye göre göçmenler eşleri ve çocuklarını menşe ülkede bırakır (Constant ve Massey, 2002; de Haas, Fokkema ve Fihri, 2014; de Hass ve Fokkema, 2011).

İşgücü göçünün yeni ekonomisi (the new economics of labour migration [NELM]) kuramına göre, bireyler sınırlı bir sürede birikim yapmak, kazancını arttırmak için geçici olarak göç eder ve belirli bir sürenin ardından evine geri döner (Piore, 1979). Göç edenin hedefi evdeki durumu iyileştirmektir. Göçmenin yatırım planlarını gerçekleştirmek için yeterli finansal destek ve insan sermayesi biriktirmektir. Bu nedenle geri dönüşü başarı olarak görmektedir (de Hass and Fokkema, 2011). NELM genellikle geçici göçü açıklamada, geçici göç akışlarını incelemede ve geri dönüş kararlarını tahmin etmede güçlüdür (de Hass and Fokkema, 2011; Riosmena, 2024).

İkili İşgücü Piyasası kuramına göre göçmenin göç etme kararı bireysellik sebebiyle değil sanayi toplumlarının işgücü talepleriyle ilişkilidir (King, 2012). Bu yönüyle kuram makro düzeyde değerlendirme içerir (Güzel ve Gencer, 2021: 56). Kuram genel olarak işgücü piyasasının kendi içerisinde yüksek ücretli/güvenceli/istikrarlı ve düşük ücretli/güvencesiz/güvencesiz işler olarak ikiye ayrıldığını savunur (Open University, t.y.).

3. İSPANYA'DAN GERİ DÖNÜŞ

İspanya 1990'lardan itibaren işgücü piyasasının genişlediği ve sürekli ekonomik büyümenin olduğu bir dönem yaşamaktadır. İstihdam oranları İspanya'da kademeli olarak yükselmiş ve 2007 yılında zirveye yaklaşmıştır (Alonso Pérez ve Furio Blasco, 2010). Ayrıca işgücü genişlemiş ve işsizlik en düşük oranlara dayanmıştır. Ancak İspanya 1970'lerin ortalarında patlak veren ekonomik krizden en çok etkileyen Avrupa ülkelerinden biri olmuştur. 1970'lerin ortasında ve 1990'ların başında ekonomik kriz ve yavaşlama iş kayıplarına sebep olmuştur (Ortega ve Peñalosa, 2012). Bu durum göç akışlarını da etkilemiş, göçmen akışlarında azalmalar ve geri dönüşler yaşanmıştır (Bermudez ve Brey, 2017: 95).

Geri dönüş göçünde hükümetlerin politikalarını etkileyen temel etkenlerden birincisi, göç ülkelerinde kriz durumunun yaşanmasıdır. Göç ülkelerinde yaşanan kriz durumları kendi içerisinde ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan ilki, göç sürecindeki menşe ülkede yaşanan kriz durumlarıdır. Bu kriz durumları ekonomik, siyasi gibi nedenler sonucunda göç eden vatandaşları çeşitli teşvikler ile anavatana geri getirmeye yönelik politikaları içerir. İkincisi ise göç sürecindeki ev sahibi ülkede meydana gelen kriz durumlarıdır. Ev sahibi ülkedeki kriz durumları (toplumsal huzursuzluk, ekonomik kriz, siyasi istikrarsızlık, doğal afetler vd.) sebebiyle göçmenlerin geri dönüşlerine yönelik politikalar oluşturulur (Parella, Petroff, Piqueras ve Speroni, 2015).

İspanya'da göçmenlerin geri dönüşü için uygulanan geri dönüş programlarına katılım sağlayan bireylerin menşe ülkelerinin; Arjantin, Bolivya, Brezilya, Kolombiya, Ekvador, Peru'dan oluştuğu bilinmektedir (Parella vd., 2015). Bu çalışma kapsamında Kolombiya'ya yönelik geri dönüş programları açıklanacak ve diğer ülkelere yönelik literatürde var olan geri dönüşlere de kısaca değinilecektir.

Bireylerin geri dönüş arzularını yerine getirebilmeleri için ekonomik kaynakların arttırılması bir araç olarak kullanılabilir. Bunun yanında ekonomik kaynakların arttırılması göç edenlerin kişisel arzuları ve gelişimleri için de teşvik edilir (Czaika ve Vothknecht, 2014). Bu doğrultuda İspanya'dan Kolombiya'ya geri dönüş politikalarını ele alan çalışmada çeşitli dönemlerde geri dönüş teşviki için fonların² bulunduğu ve İspanya'nın üç yardımlı gönüllü geri dönüş programı başlattığı bilinmektedir. Bu programların ikisi aşırı kırılgan gruba, üçüncüsü ise işsizlere yöneliktir (Piqueras, 2017).

2 2008- 2013 yılları arasında the European Return Fund (FER) ve 2014-2020 yılları arasında Fund for Asylum, Migration and Integration (FAMI)

Geri dönüşe yönelik ilk aksiyon 2003 yılında başlatılmış olan *Sosyal Dikkat İçin Gönüllü Geri Dönüş Programı* (*Program for Voluntary Return of Social Attention*)'dir. Başlangıç tarihi ülkedeki ekonomik durgunluk ve vatandaş olmayanların ikametlerindeki belirgin artışın olduğu zamanlardadır. Programın ilk yıllarında istenilen etkiyi görmese de 2009 yılında artan katılım görülmeye başlanmıştır. Programın büyük bir kısmı İspanya'nın sağladığı insani yardımlardan oluşup, geri dönenleri izlemeye yöneliktir. Programda ekonomik yardım kapsamında geri dönenlere seyahat ücretleri ve 450 € yerleşim desteği sağlanmaktadır. Geri dönüş süreci tek taraflı olup, protokolden yoksundur. Bu bağlamda programın geri dönüş öncesi kapsamına sahip olup hazırlık sürecini destekleyici olmuştur. Ancak Göç Kurulu (Migration Board) 2014 yılında aldığı kararda ilgili ülke kurumlarıyla ağ oluşturma stratejisinin olması gerektiğini belirtmiştir. Bilhassa menşe ülkede işletme geliştirilmesi geri döndüğünde göçmenlerle işbirliğinin sağlanması için kıymetlidir. Bu doğrultuda “One Stop Shops” projesi kapsamında İspanyanın yanı sıra İtalya, Portekiz ve sekiz Latin ülkesine geri dönüşü desteklemek amacıyla çalışmaya dâhil olmaları gerekmiştir. Söz konusu ülkelerin desteğiyle Projenin koordinasyonunu İbero-Amerikan Devletleri Örgütü (Organisation of Ibero-American States (OEI)) ve İspanya Ekonomi ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (Spanish Ministry for Economy and Social Security (MEYSS)) birlikte gerçekleştirmiştir. Program kapsamında psikososyal destek, eğitim ve çalışma yaşamına dair destekler sunulmuştur. Programın temel amacı geri dönenlere yönelik sağlanan hizmetlerin merkezî bir yapıdan uzaklaşarak farklı aktörler arasında dağılmasını engellemek ve danışmanlık sağlamaktır. (Parella vd., 2018; Piqueras, 2017: 115-116).

İspanya'da 2010 yılında *Üretken Geri Dönüş Programı* (*Productive Return Program*) ile geri dönenlerin menşe ülkelerinde mikro işletmeler kurmasına yönelik ekonomik destek yardımlarını içermektedir. Ekonomik destek kapsamında menşe ülkede işletme geliştirmek için en fazla 5,000 €, seyahat ödemesi ve iş planının geliştirilmesi için eğitim desteği mevcuttur. Geri dönüş sonrası sürece yönelik müdahalelerinde İspanya'daki kuruluş ile menşe ülke arasında ikili yönetim gereklidir. Bu hususta Sığınma, Göç ve Entegrasyon Fonu (Fund for Asylum, Migration and Integration (FAMI)) bireylerin entegrasyonu ve güçlendirilmesi vurgulanmıştır. Ancak menşe ülke ile İspanya'daki kurumlar arası ilişkide katılım eksikliği yaşanmıştır. Böylece programların ulusötesi doğası ihmal edilmiştir. (Piqueras, 2017).

2008 yılında *AB üyesi olmayan yabancı işçilere işsizlik yardımının kümülatif ön ödemesine yönelik Ek Yardım Programı* (*Additional Aid Program to the Cumulative advanced payment of unemployment benefit to non-EU foreign workers* (APRE)) ile öngörülen yardımlar hem tek taraflı hem de resmi/

yönetimsel niteliktedir. Program kapsamında birikmiş işsizlik ödeneklerinin ödenmesi, geri dönüşte bireylerin ekonomik sermayelerinin mevcut olması olumlu iken hükümetlerin yer almaması sadece işgücüne yönelik bir durumu işaret etmektedir. Yani, ülkeler geri dönen göçmenleri işgücü piyasasında rahatlatma aracından ibaret görmektedir. (Piqueras, 2017).

Yukarıda İspanya'nın geri dönüş teşviki için istihdam temelli geri dönüş programları bulunmaktadır. Bu programların yanı sıra İspanya'da bulunan göçmenlerin geri dönüşü için menşe ülkelerinde geri dönüş programları da mevcuttur. Örneğin Kolombiya hükümeti menşe ülke olarak vatandaşlarının geri dönüşü için *Profesyoneller ve Teknisyenler için Geri Dönüş Programı (Return Program for Professionals and Technicians)* geliştirmiştir. Bu program ile yurtdışındaki vatandaşlara anayasal haklar tanımış ve vergi avantajları sağlamıştır. *Kolombiya Bizi Birleştiriyor Programı (Colombia Nos Une Programme (CNU))* ile devlet ve yurtdışında yaşayanlar arasındaki bağ güçlendirilmeye çalışılmaktadır. Kolombiya göçünün işçi dövizleri, Kolombiyalıların ihtiyaçlarının karşılanması ve seçim potansiyeli için önemli olduğu ifade edilmiştir. Kolombiya hükümeti 2011 yılında 1465 sayılı Kanunla bağların güçlendirilmesi için Ulusal Göç Sistemi oluşturmuştur. Menşe ülkeye geri dönenlerin zorunlu olarak kalıcı olmalarını gerektirecek bir kısıtlamaya sahip değildir. Böylece göçmenlerin döngüsellğine³ alan yaratmaktadır (Piqueras, 2017).

İspanya'da göçmenlerin geri dönüşüne yönelik çeşitli programlar var olsa da başvuru sahiplerinin kriterlere uygun olması gerekmektedir. Söz konusu programlar için ortak göçmen özellikleri; İspanyol vatandaşı olmaması, İspanya'da 6 ay kalmaları, gönüllü geri dönüş niyeti ve oturma izninin geri iadesi gereklidir. Ayrıca göçmenin geri dönüş sonrası ikamet edebilmesi ve üretken faaliyetlerde bulunabilmesi için ev sahibi ülkeye üç yıl girmesi yasaktır⁴. Bu tavır döngüsel göçe ket vurmuş olacaktır. (Piqueras, 2017).

Bu çalışma kapsamında İspanya'dan Kolombiya'ya doğru gerçekleşen geri dönüş süreçleri ve geri dönüş programları ele alınsa da İspanya'dan başka ülkelere yönelik gerçekleştirilen geri dönüşler, ikinci kez göçü (second time emigration), de mevcuttur. Bunlardan bazıları; İspanya'dan Fas'a yönelik geri dönüşler (de Hass ve Fokkema, 2011), İspanya'dan Uruguay'a geri dönüşler (Koolhaas, 2024), İspanya'dan Bolivya'ya geri dönüşler (Parella vd., 2015) şeklindedir. İspanya'dan Fas'a doğru gerçekleşen göçte, göçmenin menşe ülkesine geri dönüş niyetlerini ekonomik bağlar oluşturmaktadır.

3 Döngüsellik genellikle işçi alan ve işçi veren ülkeler arasındaki iki veya daha fazla şekilde tekrarlara sahip yasal yer değiştirme hareketidir (Bkz. Koçak-Erat, 2023: 65).

4 Geri dönememe taahhüt süresinin dolmasının ardından geri alınma imkânı söz konusudur.

Ayrıca bireylerin İspanya'dan geri dönüş sebepleri aile ile ilgili nedenler, iş ile ilgili nedenler ve iş kurma isteği olduğu bilinmektedir (de Hass ve Fokkema, 2011: 775).

İspanya, Bolivyalı göçmenler için 2000'den itibaren hedef ülke haline gelmiştir. Ancak 2007'den sonraki ekonomik krizle göçmenlerin çalıştığı iş sektörlerinde işsizlik hızla artmış ve Bolivyalılar işsizlik ve ekonomik zorluklar sebebiyle geri dönüş göçünü düşünmeye başlamıştır. Bu doğrultuda İspanya hükümeti gönüllü geri dönüş programları ile dönüşleri teşvik etmiştir. Buna rağmen geri dönüş programlarının kısıtlayıcı ve yetersiz desteği birçok Bolivyalı göçmenin 'sessiz dönüş' (silent return) gerçekleştirmesine sebep olmuştur (Parella vd., 2015).

4. SONUÇ

Çalışmada İspanya'da göçmenlere yönelik geri dönüş programları ekonomik temelde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bunun için öncelikle uluslararası göç, geri dönüş, geri dönüş programları ve ekonomik temelli göç kuramlarına değinilmiştir. Ekonomik temelli göç kuramları arasından hiçbirinin geri dönüş göçünü tam olarak açıklamadığı fark edilmiştir. Ancak çalışma kapsamında değinilen ekonomik temelli göç kuramları arasından NE kuramının İspanya'daki göçmenlerin geri dönüşlerini açıklamaya daha uygun olduğu fark edilmiştir. NELM kuramı, birikim yapma amacıyla göç edilmesi ve geçici göçe olan vurgusu sebebiyle çalışmada bahsedilen geri dönüşe uygun görülmemektedir. İkili İşgücü Piyasası kuramı ise sanayi toplumlarının işgücü taleplerini açıklaması ve geri dönülen ülkelerin sanayi ülkesi olmaması yönüyle uygun görülmemiştir. İspanya'daki geri dönüş programlarından yararlanan göçmen profilinin ekonomik olarak kırılgan durumdakilere yönelik olmasına karşın diğer kişilik özelliklerinin (yaş, cinsiyet, aile durumu, göç deneyim süreci vb.) görmezden gelinişi göçmenlerin çeşitli durumlarda ihtiyaçlarının ihmal edilmesine sebebiyet verebilmektedir. (Piqueras, 2017).

Geri dönüş göçünde göç edenlerin motivasyon oluşumunda yeterli finansal kaynakların mevcudiyetinin önemli (Motlhatlhedhi ve Nkomazana, 2018; Yendaw, 2013) olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca geri dönenler için temel sorun ekonomik güvencesizlik olmasına karşın geri dönenlere yönelik yerel algılar, iş bulma ve yardımlara erişim de önemli (Khatharya, 2023) olduğu fark edilmiştir. Bu doğrultuda geri dönüş programlarında yeniden entegrasyonu kapsayan modellerin geliştirilmesi bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır (Koolhaas, 2024: 30).

Kaynakça

- Alonso Pérez, M. and Furio Blasco, E. (2010). La economía española. Del crecimiento a la crisis pasando por la burbuja inmobiliaria. Cahiers de civilisation espagnole contemporaine. De 1808 au temps présent , 6. Electronic ISSN 1957-7761.
- Apak, H. ve Cete, H. (2023). Göç kuramları ve sosyal hizmet yaklaşımları. M. Zubaroğlu Yanardağ ve B. Erkoç (Ed.). Göç ve sosyal hizmet içinde (s. 37-54). Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Bermudez, A. and Brey, E. (2017). Is Spain becoming a country of emigration again? Data evidence and public responses. *South-North migration of EU citizens in times of crisis*, 83-98.
- Bovenkerk, F. (1974). *The sociology of return migration: A bibliographic essay*. Martinus Nijhoff. The Hague, Netherlands.
- Castles, S. ve Miller, J. M. (2008). Göçler çağı – modern dünyada uluslararası göç hareketleri (B. U. Bal ve İ. Akbulut çev). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Constant, A. and Massey, D. S. (2002). Return migration by German guestworkers: Neoclassical versus new economic theories. *International migration*, 40(4), 5-38.
- Council of the European Union. (2019). Proposal for a [Frontex Regulation] – Revised financial statement following the Provisional Agreement between the co-legislators, 8354/19.
- Czaika, M. and Vothknecht, M. (2014). Migration and aspirations – are migrants trapped on a hedonic treadmill? *IZA Journal of Migration*, 3(1), 1. doi:10.1186/2193-9039-3-1
- De Haas, H. and Fokkema, T. (2011). The effects of integration and transnational ties on international return migration intentions. *Demographic research*, 25, 755-782.
- De Haas, H., Fokkema, T. and Fihri, M. F. (2014). Return Migration as Failure or Success? *Journal of International Migration and Integration*, 16(2), 415–429. doi:10.1007/s12134-014-0344-6
- Gmelch, G. (1980). Return migration. *Annual review of anthropology*, 135-159.
- González-Ferrer, A., Baizán, P., Beauchemin, C., Kraus, E., Schoumaker, B. and Black, R. (2014). Distance, transnational arrangements, and return decisions of Senegalese, Ghanaian, and Congolese migrants. *International Migration Review*, 48(4), 939-971. doi:10.1111/imre.12148
- Güz el, B. ve Gencer, T. E. (2021). Temel göç kuramları ve göçün değişen yüzü. Gencer, T.E. ve Güz el, B. (Ed.), Göç, göçmenlerle çalışma ve sosyal hizmet içinde (s. 41-73). Ankara: Nobel Yayınları.

- İçduygu, A. (2006). *The labour dimensions of irregular migration in Turkey*. European University Institute Research Report 2006/05.
- International Labour Organization. (2021). *Global estimates on international migrant workers: Results and methodology* (3rd ed.). International Labour Office. https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/%40dgreports/%40dcomm/%40publ/documents/publication/wcms_808935.pdf
- International Labour Organization. (2023). What is informal employment? file:///C:/Users/Halime%20cete/Downloads/wcms_873094.pdf
- International Organization for Migration (IOM), 2023. Return and reintegration key highlights 2022. IOM, Geneva.
- Kara, E. (2024). Uluslararası göçlerin ekonomik büyümeye ve istihdama etkisi. *Fivezero*, 4(1), 72-80. <https://doi.org/10.54486/fivezero.2024.36>
- Khatharya, U. (2023). Refugee Return, Reintegration, and Sustainable Futurity: Politics, Pitfalls and Possibilities of Repatriation in Post/Conflict Situations, *Geopolitics*, 28:3, 1130-1160, DOI: 10.1080/14650045.2023.2170787
- King, R. (2012). Theories and typologies of migration: an overview and a primer. Willy Brandt Series of Working Papers in International Migration and Ethnic Relations 3/12, Malmö University, Malmö.
- Koç, N. ve Sahin, M. (2020). Türkiye’de istihdamın artırılmasına yönelik teşvik politikalarının incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(75), 1294-1313.
- Koçak-Erat, G. (2023). Döngüsel Göç. Y. Özkaya, V. Erat, K. Demirci ve A. Duran (Ed.). *Göç Ansiklopedisi içinde* (s. 65-66). Ankara: Nobel Akademik Yayınları.
- Koolhaas, M. (2024). Motivaciones de la migración de retorno de España a Uruguay. *Revista Latinoamericana De Población*, 17, e202318. <https://doi.org/10.31406/relap2023.v17e202318>
- Kum, H. ve Bozkaya, Ş. (2020), İstihdam ve göç ilişkisi; Avustralya örneği (1984-2018), 8th International Conference on Culture and Civilization, August 21–22, Trabzon 2020.
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino A. and Taylor J. E. (1993). Theories of international migration: A review and appraisal. *Population and Development Review*, 19(3), 431-466.
- Morawska, E. (2007). *International migration: Its various mechanisms and different theories that try to explain it*. IMER/MIM, Malmö University.
- Motlhatlhedhi, K. and Nkomazana, O. (2018). Home is home—Botswana’s return migrant health workers. *PLoS One*, 13(11), e0206969.
- Open University. (t.y.). *Economics explains discrimination in the labour market: 6.2 Dual labour market theory*. OpenLearn. ht-

[tps://www.open.edu/openlearn/society-politics-law/economics/economics-explains-discrimination-the-labour-market/content-section-6.2](https://www.open.edu/openlearn/society-politics-law/economics/economics-explains-discrimination-the-labour-market/content-section-6.2)

- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2008). International Migration Outlook: SOPEMI. Annual Report. Paris: OECD Publishing.
- Ortega, E. and Peñalosa, J. (2012). Claves de la crisis económica española y retos para crecer en la UEM. Documentos Ocasionales , 1201. Madrid: Banco de España.
- Parella, S., Petroff, A., Piqueras, C. and Speroni, T. (2018). Employment crisis in Spain and return migration of Bolivians: An overview.
- Perruchoud, R. ve Redpath, J. (2013). Göç terimleri sözlüğü. *Uluslararası Göç Örgütü*, (18).
- Piore, M. J. (1979). Birds of passage: Migrant labor and industrial societies. Cambridge: Cambridge University Press.
- Piqueras, R. (2017). Return migration policies from a transnational approach: The case of Spain and Colombia. *Revista Internacional de Educación para la Justicia Social*, 7(3), Número Especial, 104–130. <https://doi.org/10.25115/riem.v7i3.1959>
- Riosmena, F. (2024), Worlds in Motion *Redux*? Expanding Migration Theories and Their Interconnections. *Population and Development Review*. <https://doi.org/10.1111/padr.12630>
- Rodríguez, V. and Egea, C. (2006). Return and the social environment of Andalusian emigrants in Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 32(8), 1377-1393.
- Sarı, S., Ay, A. ve Köksal, M. (2019). İşsizlik ve göç arasındaki ilişki: OECD ülkeleri uygulaması (2008-2018). In *International Conference on Eurasian Economies Session B* (Vol. 4, pp. 204-211).
- Steputat, F. (2004). *Dynamics of return and sustainable reintegration in a'mobile livelihoods'-perspective* (No. 2004: 10). DIIS Working Paper. <https://www.econstor.eu/handle/10419/84509>
- United Nations High Commissioner for Refugees. (2004). Handbook For Repatriation and Reintegration Activities. Geneva.
- Waldorf, B. (1995). Determinants of international return migration intentions. *The Professional Geographer*, 47(2), 125-136.
- Yendaw, E. (2013). A study of the underlying determinants of return migration of international return migrants to the Berekum Municipality, Ghana.